

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

УДК 330.341.1:338.2

Є.В. КОВАЛЬОВ, докт. екон. наук, проф.

Національний університет внутрішніх справ

ІННОВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Визначений вплив інновацій на економічну безпеку держави; проаналізовані перспективні стратегії економічного розвитку; запропоновані складові механізми управління інноваціями.

В умовах динамічного розвитку конкурентного господарського середовища проблема економічної безпеки його суб'єктів: суспільства, держави, регіонів, підприємств, людей зберігає свою сучасність і актуальність. Значний науковий інтерес представляє вплив на економічну безпеку інноваційної діяльності суб'єктів. Тому завданням статті є дослідження умов та наслідків цього впливу, розроблення ефективних рекомендацій по зміцненню економічної безпеки держави на основі інноваційного підходу.

Найбільш ґрунтовно дослідження проблеми економічної безпеки проведені у наукових працях В.М. Геєця, В.І. Мунґіяна, Г.В. Задорожного, О.М. Бандурки, В.Є. Духова, Е.А. Олейникова та інших.

Основою нормативно-правової бази економічної безпеки є Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р., № 964-IV та інші.

Частіше усього увагу дослідники приділяють вивченню проблеми економічної безпеки держави. Між тим, країна є тільки одним із суб'єктів діючої економічної системи, до якої також входять суспільство, регіони, підприємства, люди. Кожен суб'єкт цієї діяльності має свої особливості і вплив на стан економічної системи. Тому розглянемо загальні закономірності збереження та зміцнення економічної безпеки для всіх суб'єктів економічної діяльності. Якщо вважати, що «економічна безпека – це стан і здатність економічної системи протистояти небезпеці руйнації її організаційної структури і статусу, а також перешкодам досягнення цілей розвитку» [1, с.17], то зрозуміло, що економічна система для своєї безпеки повинна мати якості стійкості та дієвості.

Стійкість характеризується як можливість економічної системи захищати себе від небезпеки руйнації з боку зовнішніх та внутрішніх чинників – це здатність зберігати власний статус і структуру згідно з визначеною суспільною місією. Дієвість виявляється в здатності системи досягати поставлених цілей розвитку [1, с.17].

Якщо виявляти, що для суб'єкта господарської діяльності є найбільш важливим, то зрозуміло, що у сучасних умовах постійного розвитку конкурентного господарсько-

го середовища це – дієвість системи, спроможність суб'єкту до забезпечення свого розвитку. Економічна діяльність суб'єкта без розвитку, при збереженні досягнутого рівня економічних показників неминуче приведе до відставання від конкурентів, наростання загрози, а у майбутньому – і економічної небезпеки для суб'єкту. Стійкість суб'єкту, як його можливість захищати себе від руйнації з боку зовнішніх та внутрішніх чинників, у конкурентному середовищі поступово втрачає свою актуальність, а більшого значення набуває дієвість суб'єкту.

Відсутність розвитку у економічній діяльності суб'єкта неминуче супроводжується виникненням для нього економічної загрози, під якою розуміють потенційну можливість нанесення шкоди суб'єкту господарської діяльності з боку факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ. Якщо суб'єкт усвідомлює загрозу та приймає необхідні дії по її нейтралізації, то загроза може перестати існувати, або суб'єкт створює необхідні умови захисту від її прояву. У разі бездіяльності суб'єкта економічна загроза може переростати у економічну небезпеку, під якою розуміють реальну можливість нанесення шкоди суб'єкту господарської діяльності з боку факторів зовнішнього та внутрішнього середовищ. Аналітики виділяють два рівня економічної небезпеки суб'єкту: допороговий і післяпороговий. Допороговий рівень характеризується тим, що суб'єкт економічної діяльності несе втрати, які він може поновити і тим самим створити для себе умови економічної безпеки. Післяпороговий рівень економічної небезпеки викликає такі витрати, які руйнують організаційні структури суб'єкту та унеможливають виконання його місії.

Якість небезпек у сучасному світі змінюється. Необхідно враховувати, що у світі життєвий простір вже майже повністю освоєний. А можливості його перерозподілу досить обмежені, хоча ще мають місце і спроби його захоплення шляхом воєн. Разом із тим боротьба за контроль і збагачення за рахунок експлуатації чужого життєвого простору масово перейшла в іншу площину і здійснюється за допомогою сучасних фінансових і інформаційних

технологій [2]. Таким чином, для ефективної протидії економічним небезпекам і загрозам суб'єкт економічної діяльності у сучасному конкурентному середовищі повинен, перш за все, забезпечувати для себе постійний економічний розвиток. У сучасних умовах це доцільно робити на основі інноваційної діяльності.

В Україні інноваційна діяльність здійснюється відповідно до Законів України "Про інноваційну діяльність" від 4.07.2002 р. № 40-IV та "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" від 16.01.2003 р. № 433-IV; постанови Верховної Ради України "Про концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України" від 13.07.1999 р. № 916-XIV; постанов Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку визначення на конкурсних засадах підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, інноваційне інвестування яких здійснюватиметься за рахунок частини коштів, отриманих від приватизації державного майна, розподілу і використання цих коштів" від 26.11.2003 р. № 1839 та "Про затвердження Державної програми прогнозування науково-технічного та інноваційного розвитку на 2004–2006 роки" від 25.08.2004 р. № 1086.

Відповідно до ст.1. Закону України "Про інноваційну діяльність", інновації – це новостворені (засновані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукти або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного та іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери, а інноваційна діяльність – це діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок, що зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг.

У економічному розвитку інноваційна діяльність має найвищу ефективність і дозволяє досягати високих результатів швидкими темпами при раціональному використанні ресурсів. У світі найбільш поширені чотири перспективні стратегії економічного розвитку, три з яких мають інноваційну основу.

1. Стратегія "переслідування" ("копіювання"). Полягає в освоєнні промисловістю конкурентоспроможної продукції, яка вже виробляється у розвинутих країнах. Вартість такої продукції може бути нижчою в Україні, головним чином, за рахунок дешевої робочої сили, сприятливих природних та транспортних умов, наявного науково-виробничого потенціалу та пільгового оподаткування. Така стратегія дозволить українським підприємствам проникнути на ринки розвинутих країн і закріпитися там. На нашу думку, цю стратегію доцільно було б застосовувати на початковому, тобто сучасному етапі розвитку України. Внутрішній ринок України, у зв'язку з низькою платоспроможністю покупців, має невелику місткість, тому проникнення українських підприємств на ринки розвинутих країн, особливо на початковому етапі розвитку, дуже доцільно. Переконалим прикладом може бути досвід Японії, яка ефективно використовувала цю стратегію для свого економічного розвитку у післявоєнний час, коли вона опинилась в економічній, фінансовій, політичній кризі. І все ж у 1946 р. в Японії поступово намітилась чітка

державна політика виходу з цього важкого становища. Будучи окупованою та не маючи власних природних ресурсів, вона почала купувати технології на виробництво верстатів, машин, обладнання, поступово сплачуючи 5-6 % від прибутку. За 15 років Японія закупила більше 2,5 тисяч іноземних ліцензій, за якими вироблялось 11 % промислової та 17 % експортної продукції, 10 % продукції в загальному машинобудуванні, 20 % - в хімії, 24 % - в електротехніці, 25 % - в металургії і 60 % - в нафтохімії. Приріст виробництва на основі іноземних технологій за 1950-1960 рр. склав у середньому 72 % за рік [3]. Безумовно, для цієї стратегії характерні деякі труднощі. По-перше, необхідно забезпечити при високій якості низьку вартість продукції. В Україні цьому сприяє застосування кваліфікованої дешевої робочої сили, але протидіють цьому високі енерго- та матеріаломісткості продукції. По-друге, ефективне використання цієї стратегії для виробництва конкурентоспроможної продукції, як правило, потребує придбання підприємством ліцензій, патентів, нових технологій. А це потребує значних коштів. Тому для ефективного застосування цієї стратегії підприємствам необхідна фінансова або інтелектуальна підтримка з боку держави.

2. Стратегія "передових рубежів". Її суть полягає у використанні власних досягнень у науково-технічному прогресі для створення нових продуктів та технологій, формування попиту на них та виходу на нові ринки. На нашу думку, застосування цієї стратегії для економічного розвитку всіх галузей господарського комплексу України є нереальним. На деяких напрямках економіки Україна займає передові рубежі, але значні позиції науково-технічного потенціалу вже втрачені і створення у великій кількості різноманітної конкурентоспроможної продукції практично неможливо.

3. Стратегія використання природних ресурсів. Суть стратегії полягає в експорті природних ресурсів. Для економічного розвитку цю стратегію частіше застосовують країни, які володіють багатими родовищами природних копалин. Хоча Україна має різноманітні та достатні для розвитку природні ресурси, на нашу думку, ця стратегія для її розвитку неперспективна з кількох причин:

а) у України достатні, але не настільки великі природні ресурси, щоб їх продавати у вигляді сировини;

б) природні ресурси належать до ресурсів непоновлюваного типу. Інтенсивна, неефективна втрата природних ресурсів позбавляє країну значних перспектив майбутнього економічного розвитку;

в) Україна ще має достатній технологічно-виробничий потенціал, щоб переробляти природні ресурси у конкурентоспроможну продукцію та вже її ефективно продавати.

4. "Проривна" стратегія. Вона полягає в прискоренні науково-технічного прогресу в напрямку, який дозволяє створити принципово нові види продукції або продукцію, яка випереджає існуючі зразки на один-два покоління. Далі стратегія потребує швидкого освоєння виробництва продукції та ефективного поширення її на ринку. Застосувати стратегію в усіх сферах економіки неможливо – вона має крапковий характер, її доцільно використовувати на

окремих напрямках науково-технічного прогресу. На наш погляд, у України є певні можливості для застосування цієї стратегії в економічному розвитку. На деяких напрямках Україна має продукцію, яка значно випереджає за своїми техніко-економічними показниками існуючі світові зразки. До таких напрямків можна віднести ракето- та літакобудування, деякі сфери точного машинобудування, легкої та харчової промисловості. Але при цьому досить проблемними залишаються просування та поширення продукції на світовому ринку. Для ефективного розв'язання цього питання держава, безумовно, повинна застосовувати аргументи дипломатичного та політичного впливу для пропозиції такої продукції на світовому ринку.

Таким чином, на нашу думку, найбільш перспективними для застосування в умовах України є дві стратегії – стратегія “переслідування” і “проривна” стратегія. Обидві стратегії зорієнтовані на світовий ринок та базуються на ефективних сучасних інноваціях.

Зрозуміло, що зміцнення економічної безпеки держави знаходиться на напрямках інноваційної діяльності та розвитку галузей, які забезпечують зростання науково-технічного рівня держави. Але стан економіки на сучасному етапі свідчить, що на жаль, Україна не має власної, глибоко продуманої стратегії інноваційного розвитку. Відбувається істотно послаблення позицій інноваційно орієнтованих галузей. Так, у 1995-2001 рр. частка машинобудування в обсягу промислового виробництва знизилася з 18 до 14,7 %. Це збільшило відставання України від розвинутих країн світу, в яких питома вага машинобудування у промисловості в середньому становить 45,3 % [4, с.571-573].

Декларуючи необхідність інноваційного розвитку економіки України, держава реально нічого не робила для такого розвитку. Підтвердженням цього є стрімке скорочення обсягів державної підтримки наукової та науково-технічної діяльності. Протягом перших 10 років ринкової трансформації економіки України частка видатків державного бюджету на науку знизилася з 0,82 до 0,3 % ВВП, тобто до рівня слаборозвинутих країн [5, с.4].

Інноваційний вплив науки на суспільне життя залежить від рівня її фінансового забезпечення. При фінансуванні у межах 0,4 % ВВП наукові дослідження мають для суспільства тільки культурно-освітнє значення, коли держава витрачає на науку до 0,9 % ВВП, то можна очікувати й появи нових наукових результатів; і тільки при вищих обсягах фінансування наукові дослідження суттєво впливають на економіку. Тому зовсім не випадково 90 % продукції національного виробництва не мають наукового забезпечення [5, с.5].

На жаль, сучасний економічний підйом України має не інноваційну основу. За дослідженнями фахівців інституту економічного прогнозування НАН України основним джерелом економічного зростання України на протязі 1999-2002 рр. були не інновації, а введення у виробничий процес вільних потужностей та видів діяльності з швидким обігом капіталу за одночасного поступового формування технологічної залежності від імпорту техніки і технологій, які не входять до числа високих, що формує майбутнє відставання за рахунок підтримки низької конку-

рентоспроможності [6, с.363].

Фактичне ігнорування інноваційного напрямку розвитку економіки України веде до зниження конкурентоспроможності, подальшого відставання від країн – конкурентів і підвищення загрози для економічної безпеки держави.

На нашу думку, таке становище виникло тому, що старий механізм управління інноваціями у державі, який використовувався в умовах планової економіки був зруйнований, а новий не створений. У началі реформ вважалося, що у конкурентних умовах ринок самостійно створить інноваційну систему. Вона буде самодостатньою, функціонувати і розвиватись без втручання держави на основі зацікавленості підприємств у використанні інновацій. Але життя свідчить про те, що самоусунення держави від регулювання інноваційних процесів не іде на користь їх розвитку.

Для зміцнення економічної безпеки України на основі інноваційного напрямку необхідно у першу чергу розробити і ввести у дію ефективний механізм управління інноваціями. Механізм повинен поєднувати ринкові умови використання інновацій підприємствами з посиленням ролі держави у регулюванні інноваційної діяльності. Основними складовими інноваційного механізму зміцнення економічної безпеки держави, на нашу думку, мають бути:

1. *Державне планування інновацій при виділенні стратегічних, тактичних та оперативних цілей.* Державі не слід соромитися своєї участі у суспільній господарській діяльності. Вона повинна зрозуміти, що несе відповідальність за безпеку суспільства. Тому при збереженні ринкового конкурентного середовища доцільна вирішальна роль держави у визначенні цілей інноваційного розвитку.

2. *Підтримка та поширення прогресивних організаційних структур управління інноваціями:* технопарків, інноваційних бірж, венчурних фірм, інноваційних центрів та інших організаційних форм.

3. *Створення ефективного системи фінансового забезпечення інновацій.* На нашу думку, стратегічні цілі повинні забезпечуватись фінансовими можливостями держави, тактичні інноваційні цілі – можливостями регіонів, оперативні інноваційні цілі – фінансами підприємств.

4. *Розвиток раціоналізації та винахідництва у всіх сферах діяльності.* Починати треба, як ми вважаємо, з підтримки ентузіастів винахідництва і створення суспільної організації типу асоціації, яка б об'єднувала винахідників, створювала умови для обміну інформацією, захисту винахідництва у державі, пошуку умов ефективного використання винаходів у практичній діяльності.

5. *Покращення якості освіти і науки.* Ефективна інноваційна діяльність неможлива без широкого залучення до освіти та науки талановитої молоді, підвищення професійного рівня фахівців.

Таким чином, інноваційний розвиток стане основою зміцнення економічної безпеки України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандурка О.М., Духов В.Е., Петрова К.Я., Червяков

І.М. Основи економічної безпеки: Підручник. -Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. -236 с.

2. В. Геєць Характер перехідних процесів до економіки знань // Економіка України. -2004. -№ 4. -С.4-5.

3. Брьжко В.М., Завгородний А.Ф., Пичкур А.В. Лицензирование прав и патентование научно-технической продукции. -К., 1994. -194 с.

4. Мировая экономика: глобальные тенденции за 100 лет /Ю.Л. Адно, И.И.Александрова, Н.М. Байков и др.

/Под ред. И.С. Королева. -М.: «Юрист», 2003. -604 с.

5. М. Чечетов Інноваційна складова ринкової трансформації // Економіка України. -2004. -№ 11. -С.4-14.

6. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку /За ред. В.М. Гейця. -К.: "Фенікс", 2003. -1006 с.

Надійшла до редколегії 26.02.2005

КОВАЛЕВ Е.В. ИННОВАЦИОННЫЙ АСПЕКТ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Определено влияние инноваций на экономическую безопасность государства; проанализированы перспективные стратегии экономического развития; предложены составные части механизма управления инновациями.

***

KOVALEV E.V. INNOVATIONAL ASPECT OF ECONOMIC SAFETY

Influence of innovations on economic safety of the state is determined; perspective strategies of economic development are analyzed; components of the mechanism of management are offered by innovations.

УДК 004.65+338.2

В.А. ПРЕДБОРСЬКИЙ*, канд. екон. наук, доц.
В.П. КУНЦЕВИЧ**

Національна академія внутрішніх справ України*
Академія МВС Республіки Білорусь**

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Розглянуті пропозиції із створення інформаційно-аналітичної системи моніторингу підвищення ефективності управлінських рішень по забезпеченню економічної безпеки держави.

Формування ефективної державної політики в сфері детінізації економіки, обмеження та ліквідації паразитичних елітних структур вимагають всебічного вивчення трансформаційних процесів у суспільстві, виявлення й аналізу іманентних ім закономірностей і особливостей тінізаційних процесів, інтересів і дій основних фігурантів тінізаційних впливів. У зв'язку з цим подальший розвиток теоретичних досліджень і системної розробки феномену тіншової економіки та економічної злочинності набуває першочергового значення. Основні напрями цих досліджень визначені Комплексною програмою профілактики злочинності на 2001-2005 рр., затвердженої Указом Президента України від 25.12.2000 р. № 1376/2000, проектом Державної програми детінізації економіки, вимогами ряду постанов Кабінету Міністрів України з питань досліджень процесів тінізації економіки та розроблення рекомендацій щодо обмеження її зростання.

До проблем протидії тіншовій економіці та економічній злочинності неодноразово зверталися провідні вітчизняні вчені, серед яких В.М. Геєць, А.В. Базелок, В.А. Бордюк, С.О. Коваленко, О.В. Турчинов, О.В. Мандибура, О.С. Пасхавер та інші. Проте, слід визнати, що не зважаючи на певні успіхи у розробці цих соціально-економічних явищ, у сучасній економічній теорії та практиці ще не визначено загальноприйнятих підходів до визначення

економічної злочинності, не розроблені відповідний теоретико-методологічний та методичний інструментарій пізнання її сутності, структури і динаміки, уніфікований системний понятійний апарат. Все це вимагає подальшого інтенсивного дослідження сутності, закономірностей розвитку тіншової економіки та економічної злочинності, розрахунків обсягів їх поширення.

Ефективне розв'язання проблеми детінізації потребує, зокрема, докорінних змін у інформаційно-аналітичному забезпеченні діяльності органів системи економічної безпеки, перетворення цієї системи на інформаційно насичену, вирішення якої засновується на наступних взаємопов'язаних комплексних складових:

1) створення розгорнутої системи джерел (державних та недержавних) отримання інформації, яка є індикативно значущою щодо тіншових процесів;

2) оперативне зняття інформації з її джерел, яка використовується з метою підтримки прийняття рішень на державному рівні відносно:

- динаміки поточної ситуації у зв'язку із тенденціями довгострокових процесів;

- умов, причин, середовища цих процесів;

- основних фігурантів об'єктів вивчення, їх інтересів, мотивації, ресурсів, криміногенної історії тощо. Це дозволяє визначити дану складову як оперативний моніторинг